

KUR'AN-I KERİM'DE MUHAREBE VE ZAFERE GÖTÜREN ETKENLER

M. Zeki DUMAN

Gâyesi, müntesiplerini dünyada ve ahirette saadete erdirmek olan İslâm Dinin'de sulh (barış) esastır. Birbirlerinin haklarına saygı duydukları sürece içte; müslümanların hukukna riâyet edip mal ve canlarına kast, sınırlarına tecâvüz etmedikleri sürece de dıştaki devletlerle münâsebetler barışa dayalıdır. Bu şartlar muvâcehesinde müslümanlar tarafından diğer devletlere tecâvüz söz-konusu değildir. Zirâ Allah Teâlâ : «Allah c.c.) sizi, sizinle din hususunda muhârebe etmeyen, sizi yurtlarınızdan da çıkartmayanlara iyilik ve adâletle muâmele etmenizden men'etmez. Çünkü Allah, adâletle muâmele edenleri sever.» (1) âyeti ile «yurtta sulh cihanda sulh» dan başka adâletle muâmele etmeyi de emretmektedir. (2)

Ancak, müslümanların İslâm Dinini yayma ve yaşama gayretlerine engel olan, mal ve can güvenliklerini sarsan, sınırlarına tecavüzde bulunup harp ilân edenlere karşı savaş ilân etmek (cihad) de Allah'ın emridir.

«Size harp açanlarla, Allah yolunda siz de savaşınız. Fakat aşırı gitmeyiniz. Çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez.» (3) Burada aşırılıktan maksad : Savaşmayanlarının öldürülmemesi, kadınlarının, çocuk ve yaşlılarının bağışlanması, bilhassa meyve ağaçlarının ve mahsullerinin kesilip yakılmamasıdır. (4)

1. el-Mümtahine, (60), 8.
2. ez-Zemaşeri, Ebu'l-Kâsım Carullah Muhammed b. Ömer el-Harzemi (v. 583), el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekavil Vücûhi't-Te'vil, Beyrut, tarihsiz), IV/92 vd.; Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, (v. 671 h.), el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'âni'l-Azîm, Mısır, (tarihsiz), XVIII/92 vd.
3. el-Bakara, (2), 190.
4. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, v. 1942, Hak Dini Kur'an Dili, İst. 1960, II/694.

Ayetten de açıkça anlaşıldığı gibi İslâm'da muharebe, mal ve canı müdâfaa etmek ve barışı korumak içindir. Sulh ve güven temin edildikten sonra savaş söz konusu değildir. Bu husus el-Enfâl sûresinde de şu şekilde açıklanmaktadır : «Eğer (düşman) barışa meyleder, muhârebeyi kesmek isterse sen de barışa meylet, Allah'a güven. Şüphe yok ki Allah her şeyi işiten ve de bilendir.» (5)

Bu âyet çok ince bir noktaya temasla, barışı koruma görevinin müslüman topluma âid olduğuna da işâret etmektedir. Şâyet, bu gâye (barışı koruma) ile savaşmak zorunda kalmışlarsa müslümanlar, sulh teklifinin karşı taraftan gelmesi şartı mezkûr âyette bâriz bir şekilde belirtildiği gibi, Muhammed Sûresinde de Allah Teâlâ : «Ey imân edenler, sizler, daha üstün olduğunuz haldeyken düşman karşısında gevşemeyin ki BARIŞ İSTEMEK ZORUNDA KALMAYASINIZ. Allah sizinle berâberdir. Sizin işlerinizi eksiltmeyecektir.» (6) emri ile kesin zafere ulaşınca kadar savaşı kesmemeyi tavsiye etmiştir. Bu iki âyet açıkça gösteriyor ki, müslümanlar, savaş halindeyken barışı ancak kesin gâlibiyetle koruyabilirler. Üstünlük elde iken savaşı, «bu kadar yeter» deyip kesmemeli, aksine düşman «el-aman» deyinceye dek sürdürmelidir. Ki «harpde ağırlık konulup üstünlük ele geçirildikten sonra; savaşanların dışındaki düşmanların, savaşanlara destek imkânı kalmamasından başka, onların hâricindeki mütteliklerine de ibret olsun. Müslümanlara karşı anlaşmayı bozup barışı ihlâl etme cesâretleri kalmasın.» (7)

Kaydetmiş olduğumuz bu âyetler, savaş halinde iken barışı koruma esaslarını belirlemektedirler. Asıl olan savaşmadan, savaşa lüzum kalmadan barışı korumak ve sınırlara tecâvüzü önlemektir. Aristo'nun da belirttiği gibi : «Birinin harpsiz ve zorlamasız yerine getirdiği her iş, harple yerine getirilmesinden daha hayırlıdır.» (8) Şüphe yok ki harpsiz başarı ancak savaşa hazır olmakla mümkün olabilir.

Şâirin de dediği gibi :

«Bu mesel ile bulur cümle düvel fevz-ü felâh
Hazır ol cenge, eğer istersen sulh-u salâh.» (9)

5. el-Enfâl, (8), 61.

6. Muhammed, (47), 35.

7. el-Enfâl, (8), 57.

8. Bkz. İmam-ı Gazzalî, Nasihatü'l-Mülûk, trc. Osmîan Şekerci, İst. 1969. s. 127.

9. Abdullah Molla (Abdülhakhamid'in babası) Bkz. İ. Hilmi Soykut, Unutulmaz Mısralar, s. 633.

Sulh ve salâh isteyen savaşa hazır olmalıdır ki, huzuru bozmak isteyeneler savaşılmaya cesaret edemesinler...

Bu konuda da Kur'ân'da Allah şöyle buyurmaktadır : «Ey iman edenler, (düşmanlarınıza karşı) korunma tedbirlerinizi alınınız...» (10) Savaş için —daha savaş tehlikesi yokken— hazırlanmayı emreden bu âyet hakkında el-Vahidî (v. 468 h.) der ki : «ayette geçen HIZR ve HAZER lâfızları, silâh anlamındadır. Mânâ, silâhınızı alın» (11), düşmana karşı müteyakkız olunuz, onlar, sizin canınıza kast etmemeleri için silâhlanınız (12); düşmandan sakınacak maddî ve manevî esbâb vesâitınızı ittihaz ediniz... tefsirleriyle Zemâhşerî, Fahrüddin er-Razî ve Elmalılı da aynı kanaati paylaşmaktadırlar. (13)

Kurtubî, bu âyete istinâden, savaşa hazırlanmanın daha da ince noktasına işâret ederek der ki : «Allah Teâlâ bu âyette mü'minlere düşmanlarının durumlarını, muhârebe usûl ve taktiklerini ve yanlarındaki cephânelerini bilmeden, körü körüne saldırmamalarını emretmektedir.» (14) Yani : Kendi hazırlığınızı tamamladıktan sonra, düşmanın hazırlığı hakkında da bilgi edinerek muhârebeye çıkınız. Bu âyetlerin tefsirinden de anlaşılıyor ki Allah Teâlâ, hazırlanmayı, ne zaman ve hangi yönden patlak vereceği belli olmayan savaşa karşı hazır bulunmayı açıkça emretmektedir.

Bu konuyu, usûl ve şartlarıyla berâber daha açık bir tarzda belirtirken de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır : «Siz de onlara (düşmanlara) karşı GÜCÜNÜZÜN YETTİĞİ KADAR KUVVET ve cihad için bağlanıp beslenen ATLAR hazırlayın ki, bununla (bu hazırlanma ile) Alah'ın düşmanı ve sizin düşmanınız (olan) ı ve bunlardan başka sizin bilmeyip de Alah'ın bildiği diğerlerini koruktaşınız. Allah yolunda ne harcarsanız (ecri) size eksiksiz ödenir ve asla haksızlığa uğratılmazsınız.» (15)

Bu âyette başlıca üç konuya yer verilmiştir :

1. Düşmana karşı gücün yettiği ölçüde kuvvet hazırlamak,
2. Kuvvetin özellikle savaş için beslenen atlarla tahsisi,
3. Düşmanı bunlarla korkuma gâyesi.

10. en-Nisâ, (4), 71.

11. er-Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, Huseyn el-Kureşî, (v. 605), Mefâtihu'l-Ğayb, (Tefsîrû Kebîr), Tahrân, İkinci baskı, tarihsiz, X/176.

12. ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, I/541.

13. elmalılı, Hak, Dini, II/1391.

14. Kurtubî, el-Câmi', V/273.

15. el-Enfal, (8), 60.

Ayrıca, savaşa hazırlanmanın sınırının da, «gücünüzün yettiği ölçüde» tâbiriyle sınırsızlıkla ifâde edilmiş olması da gözden kaçmamaktadır. Kanaatimce «düşmanın silâhıyla silahlanmak» tâbiri bunun yanında çok hafif kalmaktadır. Bundan da anlaşılıyor ki, müslümanlar için «silâhların sınırlandırılması», asgarî seviyeye düşürülmesi söz konusu olamaz. Hedef, mutlak sûrette düşmanın cesâretini kırmak ve savaşa cür'etini önlemektir. Savaş kaçınılmazsa, kesin galibiyettir.

Bu âyette geçen «kuvvet», müfessirlerin kanaatine göre : «harbde düşmana galebe teminine yarayan bütün esbâb ve vesâile şâmilidir. Zirhli, torpido, denizaltı gemileri, tayyare, tank, makinalı... ilim, fen, sanat, medeniyet, iktisad, beden kuvveti, idmanlar velhâsıl her şey «kuvvet» de dâhildir. (16)

Rasulullah (S.A.V.)'in «Kuvvet» i atmaktır şeklindeki tefsiri, kuvvetten istifâde edebilmenin her şeyden önemli olduğuna işâret etmek içindir.» (17) Zira, harp âletlerine sâhip olmak, ancak onları kullanmakla değer kazanır. Silâhları kullanma yetenek ve tekniğinden mahrum olan bir ordu, cephane bakımından ne kadar üstün olursa olsun, elbetteki başarı gösteremez.

Bir hadîste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur : «Ok atınız ve ata bininiz. (Ok) atmanız ata binmenizden daha hayırlıdır.» (18) İbn. Kesir, bu hadîse istinâden âyette geçen «kuvvet» lâfzını, kuvveti kullanabilme anlamında yorumlamıştır ki, onun bu yorumu da mezkûr âyetin, askerî eğitim ve öğretimin önemine işâret etmekte olduğunun bir delilidir.

Kuvvet, güç ifâdesidir. Bu gün keşfedilen silâhlar arasında atom en büyük gücün ifâdesidir. O halde âyette geçen kuvvet lâfzını, devrine göre, her asırda en müttekâmil harp levâzım ve mühimmatı olarak anlamamıza hiç bir engel yoktur kanaatindeyim.

Aynı âyette zikredilen, düşmanları korkutacak nitelikte ve özel olarak savaş için atlar bağlanması fikri de enteresandır.

16. H. Basri Çantaş, Kur'an-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm, İst. 1959, I/265. Geniş bilgi için ayrıca Bkz. Mefatihü'l-Gayb, XV/185; el-Câmlı Ahkâm, XVIII/36 vd.; Elmalılı, II/1391.
17. Beydavî, Nasruddin Ebulhayr Abdullah b. Ömer (v. 685), Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil, Mısır, 1968, I/400.
18. Bkz. İbn. Kesir, Ebu'l-Fadl İsmail b. Kesir el-Kureşî, ed-Dımişkî, (v. 774 h.) Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm, Mısır, tarihsiz, II/321.

Atın özellikle zikredilmesi müfessirler tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmaktadır : Kimi; asr-ı saadette en geçerli muhârebe aracı olduğu için» derken kimi de : «savaş meydanında gücü, dinamik oluşu ve de cevelâm sebebiyledir.» derler (19)

Allah Teâlâ'nın kuvvetten sonra onun nakline işâreten atları zikretmiş olması, kuvveti en mükemmel bir şekilde kullanmaya işâret olabileceği gibi, zaman ne olursa olsun, her devirde attan istifâde edilebileceğine de işâret olabilir. Bilhassa düşmanı korkutmak için özel olarak at beslenmesi, muhârebeye göre silâh hazırlamak değil, her türlü hal ve ortam üstünlüğünü koruyabilecek çapta savunma tekniğini geliştirmek için de bir işâret kabul edilmelidir.

Bundan ondört asır öncesi için at, çok önemli bir harp aracı idi. Bugün de atom bombası, tank, füze ve uçaklar... aynı gâye ile alınıp kullanılabilir. Şu halde savaşı, başlatmadan önce bitirmek gayesiyle muhârebeye hazırlanmak, bilinen ve bilinmeyen düşmanlara karşı en geçerli bir barışı koruma siyâsetidir.

Fahrüddîn er-Razî der ki, savaş hazırlığıyla düşmanı korkutmak şu mülâhazalarla yapılır :

1. Düşman, İslâm yurduna girmeye niyet edemez,
2. Artan korkusu sebebiyle cizye vermeye devam eder, (baş kaldıramaz)
3. Diğer müttefiklerine yardım etme cesareti kırılır.
4. İslâm yurdunda sulh ve barış devam eder. 20)

Muhârebe esnasında uygulanabilecek taktikler :

Muhârebe, her iki tarafın da mutlaka zafere ulaşmayı arzu edeceği, en azından asgarî bir zararla neticelendirmek maksadıyla her türlü taktik ve hilelere baş vurabileceği büyük bir olaydır.

Savaş ânında uygulanacak olan taktik akınlar, düşman kuvvetine veya tesisine âni, sezdirilmeden, beklenmediği an ve yönden yapılacağından, hiç umulmadık bir anda savaşın neticesini değiştirebilir. Ancak taktiklerin başarılı bir sonuçla neticelenmesi

19. Kurtubî, elİCâmi', VIII/37.; er-Razî, Tefsîru Kebîr, XV/185.

20. er-Razî, Tefsîrû Kebîr, XV/186.

şüphesiz ki, neferin cesur, atılgan ve de becerikli olmasına bağlıdır. En başarılı olan, en iyi neticeyi alandır. Binaenaleyh taktiklerle beraber, neferin eğitimi de önemlidir.

Yüce Allah, savaşacak kimselerin nitelikleriyle beraber kesin zafere ulaştırabilecek bazı muharebe taktiklerine de Kur'an'da işaret etmiş ve çeşitli vesilelerle bunları zikretmiştir. Onlardan tesbit edebildiklerimizi şu şekilde sıralamak mümkündür :

«Ey imân edenler, kâfirlerle ZAHF halinde karşılaştığınız zaman, onlara arkınızı dönüp kaçmayınız...» (21)

Zahf : Küçük çocuğun, henüz yürümeye başlamadan önce karnı veya dizleri üzerinde sürünerek ilerlemesi; çekirgenin sıçraya sıçraya ilerlemesi; bir ordunun, harp kızıışmadan önce yavaş yavaş veya hücum emri ile diğerinin üzerine doğru ilerlemesi... mânâlarına gelmektedir. (22)

Bu âyet, içerisinde geçen ZAHF kelimesinin, lügat yönünden ifâde ettiği manaya göre, bugün, muhârebe esnasında «düşman üzerine yürüme» diye adlandırılıp tatbik edilen üç nevî ilerleme şekline işaret etmiş olmaktadır.

Birincisi : Lügâta, çocuğun karnı veya dizleri üzerinde sürünmesi mânâsına gelen zahf kelimesi, şu şekilde izah edilebilir : «Sürünme; çok defa düşmana görünmeden yaklaşmak gerektiğinden, vücudu mümkün olduğu kadar yere yapıştırarak hareket etmek lâzımdır. Bunun için de kelimenin; çocuğun dizleri üzerinde ilerlemesi ve sürünge hayvanların karnları üzerinde sürünerek ilerlemesi anlamına bakarak ve de mevcut örtü ve gizlenme derecesi de gözönünde bulundurularak iki usûl uygulanabilir :

a) Örtü ve gizlenme imkânlarının az olduğu yerlerde, çocuğun karnı üzerinde sürünmesi şeklinde alçak sürünme usulleri kullanılabilir.

b) Örtü ve gizlenme imkânları yeteri derecede olduğu hallerde de, çocuğun dizleri üzerinde sürünmesi şeklinde yüksek sürünme usulleri kullanılır. Böylece ilerleme sür'ati artar.

21. el-Enfal, (8), 15.

22. ez-Zebidi, Seyyid Muhammed Murtaza, (v. 1255 h.) Tâcu'l-Arûs, Mısır, 1306 h., Z.H.F. Mad. 6/124; Asım Efendi, Kaamus, Z.H.F. mad, 5/599. İbn. Manzur, Ebû'l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem (v. 711) Lisânû'l-Arab, Beyrut, 1968, Z.H.F. mad. IX/129, 130.

İkincisi : SIÇRAMA : Lügâtte, çekirgenin sıçraya sıçraya ilerlemesi manasına gelen ZAHF kelimesinin, bu konudaki izâhı da şu şekilde düşünülebilir :

Sıçrama, bir mevziden diğerine hareket etmek için en sür'atli ilerleme usûllerindendir. Mevzî değiştirecek olan nefer, en yakınındaki avcıya : «Ben sağdan yüz metre ileride, beyaz taşların olduğu yere sıçrayacağım. Hedefime ateş et ve silahınla beni koru !» vb. şekilde diyerek haber verir. Destêgi istenilen avcı işâret edilen hedefe doğru ateş etmeye başlayınca bir hamlede sıçramasını yapan avcı, düşmana daha etkili olabileceği bir mesâfeye yerleşmiş olur.

Üçüncüsü : HÜCUM : Topyekün, komutanın vereceği emre göre, düşman üzerine, yavaş yavaş veya sür'atli bir şekilde ilerleme şeklidir.

Dördüncüsü : Bir taktiği de âyetin genel anlamından çıkartmamız mümkündür. Şöyle ki : âyette Yüce Allah : «düşmanla zahf hâlinde karşılaştığınız zaman» buyurmuştur. Kanaatimce bu ifâde, düşmanın ne şekilde davrandığının önceden, keşif kolları vasıtasıyla öğrenilmesi ve hareket tarzının bilinmesi gerektiğine de işâret etmektedir. Aksi halde, ile mevzî kuvveti kullanılmadan düşmanın ilerleme şekilleri nereden bilinebilirdi ?

Beşinci taktik : «Ey imân edenler !. Kâfirlerle zahf hâlinde, yanî sizin üzerinize sürünerek, sıçrayarak veya hücum hâlinde geliyor olarak karşılaştığınız zaman, onlara arkanızı dönüp kaçmayın. Kim ki, yeniden savaşa hamle yapmak veya başka bir birliğe katılmak için geri çekilme halleri müstesna, geri döner, kaçarsa muhakkak Allah'ın gazabına uğrar. Varacağı yer cehennemdir ve o ne kötü bir yerdir.» (23)

Bu âyette istisna edilen iki halden birincisi : Savaşa yeniden hamle yapma hali : «belli bir noktadan geri dönmek maksadıyla, düşmana hîle yoluyla, kaçıyor görünerek geri çekilmektedir.» (24)

Muhârebenin seyri lehde iken savaşı kesmek elbette ki arzu edilmez. Ancak, savaşın devam eden hâli ile bir neticeye varılama-

23. el-Enfal, (8), 16.

24. Celâleyn, Celaluddin Mahallî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed eş-Şâfiî, (v. 864 h.) Tefsîru'l-Celâleyn, Kahire, (tarihsiz), I/152.; Cemel, Süleyman b. Cemel, (v. 1204 h.) Hâşiyetü'l-Cemel Al'l-Celâleyn, Beyrut (tarihsiz) II/104.

yacaksa, böyle bir hileye başvurmak için savaşı kèsmek; komutanın vereceği taktiğe göre, bozguna uğramış ordu görünümünde, âni bir hareketle geriye dönüp belirtilen noktaya doğru koşmak; düşmanın «bozguna uğrattım» duygusu ile, şursuzca kovalamasına sebep olabilir. Bu hareket plânlı bir hareket olduğu için kaçan bilinçli, koavlayansa, hem kaçanın niyetini bilemeyeceğinden bilinçsiz, hem de galibiyetin vereceği sevinçle yeniden toparlanması mümkün olamayacak, dağınık bir haldedir. İşte böyle bir durumda, yine, âni bir hareketle yeniden savaş düzenine girip düşmanın karşısına durmak, onda beton bir duvarla karşılaşmak gibi neticeyi doğurabilir.

İkincisi : Diğer bir birliğe katılmak için geri çekilme hali : sayı az olup başarı, ancak geriden gelmekte olan destekçi kuvvetlere katılmaya bağlı olduğu durumlarda veya dağılan birlikleri geri toplamak, yeniden teçhiz etmek sûretiyle muharebe gücünü muhafaza etmek yahut da özel bir taktik için provalar yapmak gâyesiyle, hem oyalama usûlü ile savaşı sürdürmek, hem de yavaş yavaş geri çekilmek sûretiyle geriden gelmekte olan destek birlikleriyle birleşme zamanını asgariye düşürmek için böyle bir taktik uygulanabilir.

Muhârebeyi kesme, kendi isteğimizle, düşmanı yanıltmak maksadıyla olabileceği gibi, bölük çekilmeye zorlandığı ve bu hareketi gizlilikle yapma imkânı kalmadığı hallerde düşmanla savaşarak temas kesilebilir.

Altıncı taktik, yer değiştirme taktiği : Savaş halinde iken kılınan namazın şeklinden bahseden âyet, aynı zamanda düşmanı, yeni yeni kuvvetlerle karşılaştırmak anlamında yer değiştirme taktiği olarak da düşünülebilir.

Yüce Allah, savaş hâlindeyken kılınacak namazla ilgili olarak Kur'anda şöyle buyurmaktadır : «Sen de içlerinde bulunup kendilerine namaz kıldırдыңın vakit, onlardan bir kısmı seninle birlikte dursun, silâhlarını (yanlarına) alsınlar. Bu surette secde ettikleri zaman da arka tarafınızda bulun (ub düşmana karşı dur) sunlar. Bundan sonra henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle berâber namazlarını kılınsınlar. Onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silâhlarını yanlarına alsınlar.» (25)

25. en-Nisâ, (4), 103.; Korku namazı ile ilgili olarak geniş bilgi için Bkz. Teberî, Câmiu'l-Beyan, V/158.; ez-Zebidî, Zeynuddin Ahmed b. Abdullatif Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi (Müt. Ahmed Naim) Ankara, 1972, H. No : 510, III/118 vd.

İki rek'at olarak kılınacak olan bu namaz, birinci hatta olanların namaz için geri çekilerek diğerlerinin öne geçmesini; öncekiler bir rek'at kıldıktan sonra savaşa dönüp yeniden birinci hatta yerlerini almaları... derken iki rek'at namaz için her safın ikişer defa geri çekilip yeniden düşmanla yüz yüze gelmeleri düşmanda : «devamlı olarak takviye birlikleri geliyor» fikrini ve endişesini uyandırabilir.

Yedinci : Biravuç kumun düşündürdükleri : Bedir muharebesi esnasında ve harbin kızıştığı bir anda, Cebrail (A.S.) Hz. Peygambere gelerek, yerden bir avuç kum alarak kâfirlerin üzerine doğru atmasını söyler. Hz. Peygamber (S.A.V.) eğilir ve yerden aldığı bir avuç kumu düşman ordusu üzerine doğru atar. Allah'ın izni ile müşriklerin her iki gözüne birden isâbet eden kum parçaları, onların bozguna uğrayıp savaş meydanını terk etmelerine sebep olur. (26)

Beşerin atışıyle böyle bir avuç kumun, akıllara durgunluk veren bu neticesi Kur'an'da şu şekilde zikredilmektedir :

Attığın şeyi, attığın zaman sen atmadın. (Çünkü, insanın atışıyle böyle bir avuç kum, bu kadar askerinin iki gözüne birden isâbet etmesi mümkün olamaz (28) onu ancak Allah attı. Şüphe yok ki Allah her şeyi işiten ve de görendir.» (28)

Bu âyetin vermek istediği taktik konusunda en az iki şekilde düşünülebileceğimiz kanaatindeyim.

a) Muharebe esnasında, düşmanla, süngü süngüye «yakın boğuşma adı verilen mücadele esnasında, aynen bir avuç toprak alınarak düşmanın gözüne doğru isabetli bir şekilde atılırsa onu mağlup etmek kolaylaşabilir.

b) Alah Teâlânın, «attığın zaman sen atmadın lâkin onu Allah attı.» ifâdesi, kumdan ve benzeri şeylerden mâmul, aynı etkiyi yapabilecek nice bombaların yapımına işaret kabul edileceği gibi; bilhassa gözlere etki edici yönü düşünülerek göz yaşatıcı, gözü kör edici bomba vs.'nin yapımına da işaret olabilir.

Biliyoruz ki kum maddedir. Onun bölünemeyen en küçük parçası atom. Atom da infilak ettiği zaman gaz hâline dönüşen büyük bir güçtür. Bu noktadan hareket edilerek muazzam keşiflere neden ulaşılmasın ?...

26. İbn Kesir, et-Tefsir, II/295.

27. Celâleyn, I/153.

28. el-Enfal, (8), 17.

Kaldı ki, Allah'ın yarattığı nice varlıklar, birçok keşifler için bir başlangıç olarak ele alınmış, onları inceleyerek bugün istifade etmekte olduğumuz teknik araçlar elde edilmiştir. Meselâ : Leonardo Vinci, insanların uçması için geliştirmeye çalıştığı kanatları yine ilâhî bir sanat eseri olan yarasaları inceleyerek hazırlamıştı.» (29) «Münih Olimpiyad Stadyumu'nun çatı yapısı örümceklerin ağ konstrüksiyonundan alınmıştır.» (30) «Çingiraklı yılanların sıcaklık farklarından faydalanarak avlarını bulmaları, özel roketlerin kızılötesi ışınlardan faydalanarak hedeflerini bulmalarında kullanıldı.» (31) «Kendi vücut yüksekliğinin yüzkatı kadar yükseklere sıçrayan ve bunu dört saniye arayla yetmiş sekiz saat arkası kesilmeden sürdüren PİRE ile uçak mühendisleri niçin ilgilenirler ?» (32) ve daha niceleri... Tabiiatta «iş casusluğu» diyebileceğimiz inceleme ve buluşlar gibi Alah'ın irâdesiyle gerçekleşen Hz. Peygamberin bu mucizesi de bir takım el bombalarının keşfi için ilâhî bir işaret olabilir.

Sekizinci taktik : Başarıyı genelleştirme ve tâkip : Bozguna uğramış bir düşman kuvvetinin, yeniden toparlanarak savunmaya devam etme veya muntazam bir şekilde geri çekilme kabiliyetini yok etme amacıyla Allah Teâlâ, üstünlük anında gevşek davranmamayı tavsiye ederken şöyle buyurmaktadır : «Ey iman edenler, daha üstün olduğunuz halde düşman karşısında gevşemeyin ki barış istemek zorunda kalmayasınız...» (33)

Bu demektir ki, savaş esnasında üstün olduğunuz zaman düşmanın derlenip toparlanmasına asla izin vermeyin. Zaferi ulaştırabildiğiniz yere kadar götürün ki savaştan sonra anlaşma yapabilmek için düşman sizin peşinize dolaşsın. Tâvizi o versin veya alınan yerlere karşılık olarak istediğiniz tâvizi koparabilesiniz...

ZAFER İKSİRİ :

Savaşta başarı, silâh ve cephane üstünlüğüne ne kadar bağlı ise, ondan daha fazla da savaşan neferin üstünlüğüne bağlıdır. Zira teknik araç ve gereçler ancak muhârebeye yardım ederler. Ka-

29. Geniş bilgi için Bkz. Zafer, İlim - Araştırma Dergisi, Haziran 1983, sayı : 78, s. 21.

30. a.g. dergi, aynı yer.

31. a.g.d., aynı yer.

32. Bilim ve Teknik, Ocak 1982, sayı : 170, s. 20 vd.

33. Muhammed, (47), 35.

zanan asıl insandır. Bu kural her devirde geçerli olup insan, başarısı inkâr edilemez bir unsurdur. Bu nedenle mutlak zafere giden yol muharip neferden geçer. Bu gâye ile eğitilmiş, dayanma gücü yüksek, gözünü budaktan esirgemeyen erlere ihtiyaç en büyük ihtiyaktır. Bu tip bir ordunun teşekkülü; âyetlerin genel olarak ifâde ettiği mânâyâ göre ancak iki yönlü bir eğitimle gerçekleştirilir :

1. Fizikî yönden eğitim ve tehzizat,
2. Ma'nevî eğitim ve morâl takviyesi.

Ordunun fizikî yönden eğitimi; sürekli olarak ta'lim yaptırmak, harp san'atını öğretmek ve muharebe araç ve gereçleriyle tehzizat etmekle mümkün olabilir.

Sebilurreşad Mecmuasında yayımlanan bir makalesinde H. Basri Çantay, «siz de onlara (düşmanlara) karşı gücünüzün yettiği kadar kuvvet ve bağlanıp beslenen atlar hazırlayın...» (34) âyetini, Hz. Peygamber'in : «Kuvvet, atmaktır» mealindeki hadisi ile izah ederken : «O, (Hz. Peygamber) demek istiyor ki, «kuvvetten istifâde atışa bağlıdır. Kuvvet miyanında bilhassa atışın husûsî ehemmiyeti vardır.» Yoksa, kuvvet demek sadece atış demek değildir. Bu kuvvetten hakkıyla istifâde edebilmek için, atış fenninin her çeşit usullerini lâyıkıyla bilmek, öğrenmek lâzımdır» (35) der ve ordunun başarısı için ta'lim ve eğitime önem verilmesi gerektiğine âyetin ışık tuttuğunu ifâde eder.

Ayrıca Allah (c.c.), Rasulullah'a hitapla : «Mü'minleri harbe teşvik et. Eğer içinizden sabreden yirmi kişi bulunursa iki yüz kişiye gâlip gelirler. Eğer sizden yüz kişi olursa, kâfirlerden bin kişiyi yenerler. Çünkü onlar anlamazlar gürühdurlar.» (36) buyurmuş, maddî ve ma'nevî yönlerden güçlü olan 20 kişinin, sabır ve metanetle dayandıkları taktirde 200 kişiye gâlip gelebileceğini haber vermiştir.

Faruddin er-Râzî, bu âyeti izâh ederken : «Allah Teâlâ, bu kadar az sayıda bir ordunun, kendisinin on katı büyük bir orduya gâlip gelebilmesini sabretme şartına bağlamıştır, der ve sabretmenin de ancak üstünlük sebebiyle olabileceğini; bunun da bedenlen güçlü ve dayanıklı, aynı zamanda da en etkin silahlarla mücehhez

34. el-Enfal, (8), 60.

35. H.B. Çantay, Me'al, I/265.

36. el-Enfal, (8), 65.

olmak şartıyla mümkün olacağını işaretler, eğitimsiz ve tehzatsız sabır ve cesâretin olamayacağını tefsirinde açıklamıştır. (37)

Savaşta, sabır ve cesâretle sebat edebilmenin bir yolunun da zırhlarla tahkim edilmiş olmak lâzım geldiğine işaret ederken de Yüce Alah : «Ona (Davud A.S.), sizi savaşta koruması için zırh yapma san'atını öğrettik. Artık şükredermisiniz.» (38) buyurmuş, yaralayıcı, öldürücü, kılıç, ok ve mızrak darbelerine karşı koruma tedbirlerinin alınmasına büyük ölçüde ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. (39)

Nefere başarabilme yeteneğini veren, ikinci ve en önemli etken ma'nevî güç ve moral takviyesidir. Kur'ân-ı Kerîm'de bu gücün verilmiş yolları dört şekilde ifâde edilmektedir :

I — Ölüm fobisini yok etmek : Savaş demek, % 50 ölüm demektir. İnsan için en büyük tehlike de ölüm tehlikesidir. Savaşta ölmeyi, tehlike olma anlayışından çıkartıp; aksine fazilet olarak kalplere yerleştirmek, savaşta ölüm fobisini aşmak demektir. Bu fobi ortadan kalkınca, cesâret ve sebat, başarının en büyük iksiri olarak derhal zafer neticesini doğurabilir. Bu nedenle yüce Dinimiz İslâm, Allah yolunda katledilenlere (ölüler) ta'birini kullanmaz. Müslümanların da bu ta'biri kullanmalarını kendilerine yasaklar. (40) Muhârebe esnasında katledilenlerin ebedî saadete erdiklerini, Rablarının yanında ikram olunuyor olduklarını (41) beyanla, şehitler için ölüm kavramını aslâ kabul etmez.

Yine Dinimiz İslâm, şehit olmanın, dünyada kazanılabilecek en büyük fazilet nişânesi olduğunu beyanla (42) müslümanları şehâdete teşvik eder. Bu fazilet ve teşvikler sebebiyle de şehit olma arzu ve isteği, mü'minlerde ölüm korkusunu yok eder. Cesâretle düşman üzerine atılmalarına sebep olur. Türk - İslâm Tarihi, her sefere şehit olabilme özlemi içerisinde katılanlar; sefer dönüşünde de şehit olamadıklarına üzülen nice kahramanların menkıbeleriyle doludur.

İstanbul önlerine kadar gelen ve birçok muhârebede, vücudunda seksen yerinde ok, mızrak ve süngü yarası bulunduğu halde

37. er-Razî, Tefsiru Kebîr, XV/185.

38. el-Enbiya, (21), 80.

39. er-Razî, Tefsirü Kebîr, XXII/201.

40. el-Bakara, (2), 154.

41. Âli İmran, (3), 169.

42. en-Nisâ, (4), 69.

ölüm döşeginde ağlayan ve kendi kendine», develer gibi, ecelimle ölüm döşeginde mi ölecektim ? diyerek savaşta şehit olamadığına üzülen Hâlid b. Velid ve daha niceleri bu konuda verilebilecek örnekler arasında zikredilebilir. (43)

Bu halât-i rûhiye ile savaşa iştirâk eden bir ordu, asrın en üstün silahlarıyla da mücehhez olursa, elbette ki zafere en yakın taraf olacaktır.

II — Âhîret hayatına inanmanın vereceği soğuk kanlılık : Seferde çıktıkları zaman Ashab-ı Kiram'ın, gündüz savaşıp gece de ibâdetle meşgul olmaya çalıştıkları anlatılırken, âhîret için hazırlıkları da şöyle açıklanmaktadır : «Ashab-ı Kiram, (Allah kendilerinden razî olsun) muhârebeye çıktıkları zaman ARTIK, DÜNYADAKİ HAYATLARI SONA ERMİŞ OLMASI İHTİMALİNİ DÜŞÜNEREK ibâdeti evvelkinden daha fazla yaparlar, gündüzleri savaşla uğraşmalarından başka, geceleri de uyumayıp ibâdetle kaaim olurlardı. Namazı kısaltmayı ve şiddetle meşakkati âhîrete hazırlanmalarına münâfi görürlerdi.» (44) Dünya hayatını ve ona olan sevgiyi, «artık sona erdi» diyerek bir tarafa bırakıp; tamamen âhîreti ve kazanılacak şehâdetin faziletini düşünerek savaşmak, elbette ki en yüksek morâl ve en etkin güç kazanmak demektir.

Fahrüddin er-Razî, tefsirinde der ki : Allah'a ve âhîret gününde va'd edilen şeylere inanmayan kimselerce en üstün saadet dünya saadetidir. Onun güzelliğini kaybetmemek için, savaşta gönülsüz davranışlar, ve saadetin ölüm sebebiyle ellerinden çıkmasını aslâ istemezler. İnanan insanlar ise âhîret saadetine dünya saadetinden daha değerli olduğunu kabul ederler, dünya hayatına gerekenden fazla önem verip aşırı bir bağlılıkla iltifat etmezler. Bundan dolayı da büyük bir azîm ve üstün bir moral gücü ile savaşa girerler. Bu ahval içerisinde, her ne zaman iki ordu karşılaşırsa mutlaka birincisi (inanmayanlar), sayıları çok bile olsa, ikinci (inanınlar) ordu karşısında mağlûp olurlar. Ayrıca, ibâdet ve takvâ sahibi olan her insan, diğerleri yanında —ilim ve takvânın kendisinde bırakacağı hâlet sebebiyle— daimâ heybetli görünürler. Ma'rîfetullah nuru ile kalbi dolmuş olan mü'min, âzâları güçlü, morali de yüksektir. Her ne zaman savaş meydanına çıkarsa, çoğu kez normal insanların başaramayacağı, fevkalâde işleri başarırlar. Bu sebeple iman bütünü olan mü'min, kâfirden dâima güçlü ve dayanıklıdır. (45)

43. İbn. Kesir, Tefsir, 1/526.

44. H.B. Çantay, Me'âl, I/140.

45. er-Râzî, Tefsir Kebir, XV/195.

Çanakkale muharebeleri esnasında, arkadaşları tamamen şehit düşüp top'un başında yalnız kalan ve bir insanın, tek başına kaldıramayacağı ağırlıktaki mermiyi, «ya Allah, bismillah» diyerek kaldırıp namlunun ağzına süren ve umulmadık bir anda savaşın neticesini değiştiren Mehmet, bu gücün simgeleşen örneklerinden biridir.

Bal Mahmud'un, «Atatürk'ten hatıralar» adlı TV dizisinde Atatürk'ten naklettiği koca tepedeki hal : «sırası gelenler, Allah ! Allah ! naralarıyla cepheye atılırlarken, geridekilerin de, ezberlerinde olanlar ezberden; ezberinde olmayanlarsa ceplerinde taşıdıkları Kur'ân-ı çıkartıp Fetih Sûresini okuyarak hücum sıralarını beklediklerini» ifâde eden sözleri de yakın târihimizde bizzat yaşanan imân gücünün diğer bir örneğidir.

III — Savaştan kaçmanın, ölümden kurtulmak anlamına gelebileceği fikri : Kararlaştırılan plânları başarı ile uygulayıp, cesaretle savaşabilmenin yollarından birisi de, neferin kafasından, savaştan kurtulma veya kaçma düşüncesini yok etmekle gerçekleştirilir. Bu konuda, Kur'ân'da mevcut âyetlerden ikisi şöyledir : «Nerede olursanız olun, sağlam kalelerin içinde bulunsanız bile ölüm size yetişecektir.» (46) Bu âyet, münafık ve müşriklerden bazılarının, Uhud Savaşında şehid olanlar hakkında : «Eğer savaşa katılmasalardı şimdi ölmüş olmayacaklardı» demeleri üzerine nâzil olmuş; savaştan kaçmanın hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini beyan etmiştir. (47) Hatta savaştan değil ölümden dahi kaçmanın fayda vermeyeceğini yüce Allah şöyle belirtmektedir : «Kendisinden kaçmakta olduğunuz ölüm var ya ! o, devamlı olarak size doğru gelmektedir, size mutlaka kavuşacaktır. (48)

Bu ve buna benzer telkinler de, nasıl olsa ölecek olan mü'minde şerefle ölme ve şehit rütbesiyle gömülme arzusunu uyandıracığı için ölümden korku nedeniyle savaştan kaçma veya gönülsüzlük duygusunu kaldırıp cesaretle savaş yapabilme yeteneğini sağlayacaktır.

IV — Allah'ın, inananlara mutlaka yardım edeceği ve bunun tarihteki örnekleri : Her iki ordu da silah ve cephane bakımından eşit dahi olsalar, inanmayanların dünyaya müteallik ve basit emel-

46. en-Nisa, (4), 78.

47. el-Vâhidî, Ebû'l-Hasân, Ali b. Ahmed, (v. 468 h.), Esbabu'n-Nüzul, Mısır, 1968, s. 9.

48. el-Cum'a, (62), 8.

ler gayesiyle savaştıkları; inananların ise, Allah rızası için Allah'ın desteğiyle savaştıkları, dolayısıyla karşı gruptan daha üstün oldukları ve mutlaak zafere ulaşacakları yolundaki telkinlerde Kur'an'da zikredilen bir güç ve moral unsurudur. Bu âyetlerden birkaç tanesi şöyledir :

Gayr-ı müslimlerin ancak silah üstünlüğü ve korunma tedbirlerine güvenerek savaşılabilecekleri, bundan başka güvenecek hiçbir dayanakları olmadığını ifâde ile yüce Allah buyuruyor ki : «Onlar müstahkem kasabalarda yahud surlar (siperler) arkasında bulunmaksızın sizinle toplu bir halde savaşamazlar. Kendi aralarındaki savaşları ise çetindir. Sen onları derli, toplu sanırsın. Halbuki kalpleri darmadağındır. Bunun sebebi : Çünkü onlar hakkı anlamayan bir topluluktur.» (49)

«Ey îmân edenler, (siz düşman olan) bir ordu ile karşılaştığınız zaman, yerinizde sebat edin ve Allah'ı zikirle (yardım talep) edin. Umulur ki zafer sizin olur.» (50) Bu âyette de yüce Allah, var olan güçleri nisbetinde savaş hazırlığını yaptıktan sonra müslümanların, Allah'tan yardım dileyip bol bol zikirle güç kazanmaları tavsiye edilmektedir.

Kendisinin üç katı bir müşrik ordusu ile, beklemedikleri bir zamanda ve müsaid olmayan şartlar içerisinde karşılaşmalarına rağmen müslümanların, Bedir Muharebesinde gâlib gelmelerine sebep teşkil eden Allah'ın yardımı, Kur'an'da şu şekilde anlatılmaktadır :

Bedir Muhârebesinde, meleklerden müteşekkil bir ordu ile Allah'ın yardımı : Cibrâil (A.S.) kumandasında 500 melek sağ cenaha, Mikâil (A.S.) kumandasında 500 melek sol cenaha gönderilip bilâhare iki partide 2000'er adetle bu sayının 5000'e iblâğ edildiğine dâir âyetler : (51)

«Hani siz Rabbinizden imdat diliyordunuz, da O, «muhakkak ki ben size meleklerden birbiri ardınca gelen 1000 melek ile imdadınıza koşup sizi destekliyeceğim» diyerek du'ânızı kabul buyurmuştu.» (52) Bu âyet Hz. Ömer (R.A.) in nakletmiş olduğu şu

49. el-Haşr, (59); 14.

50. el-Enfal, (8); 45.

51. İbn Kebir, Tefsir, II/294.

52. el-Enfal, (9), 9.

olay üzerine nâzil olmuştur : Bedir Muhârebesi henüz başlamamıştı. Rasulullah (S.A.V.) müşriklere baktı, sayıları oldukça fazla (bin kadar); ashabına baktı, onlarsa üç yüz civârında... Derhal kibleye yöneldi ve ellerini açarak şöyle dua etmeye başladı : «Allah'ım, bana ettiğin va'di yerine getir. Allah'ım, eğer bu cemaati helâk edersen, artık yeryüzünde sana ibâdet edecek kimse kalmayacaktır. Allah'ım Mü'minlere yardım et.» Bu du'ayı mütemâdiyen tekrar edip duruyordu. Üzerinden ridâsı düştü. Hz. Ebu Bekir, ridâyı alıp Rasulullah'ın omuzları üzerine korken şöyle diyordu : «Ya Rasulallah, Rabbına olan münacaatın kâfidir. Hiç şüphe yok ki Rabbin, sana olan va'dini yerine getirecektir. (53)

Peş peşe gelen meleklerle ilgili olarak da : «And olsun ki siz, (aded, silâh ve binek bakımından düşmandan daha) zayıf ve geri iken Allah, size Bedir'de kat'î bir zafer verdi. Allah'dan sakının ki şükretmiş olasınız.» (54)

«O vakit sen mü'minlere : «İndirilen üç bin melekle Rabbinizin size imdâd etmesi yetmez mi ? diyordun.» (55)

«Evet, siz sabır (ve sebat) eder, (itaatsizlikten) sakınırsanız, bu (nlar, yani düşmanlar) da ansızın üstünüze gelecek olurlarsa Rabbiniz size belirlenmiş beş bin melekle yardım edecektir.» (56)

Meleklerin mü'minlere yardım şekli de âyetlerde şu şekilde anlatılır : «Hani Rabbin, meleklerle hitapla : «Şüphesiz ben sizlerle beraberim. Haydi, imân eden (o mücâhid) lerin sebat etmelerini sağlayın. Ben kâfirlerin kalplerine korku salacağım. Onların boyunlarının üstünü (başlarını) ve (el ve ayak) parmaklarını vurunuz.» (57)

«Melekler, o kâfirlerin yüzlerine ve arkalarına vura, vura ve : «Tadin cehenne mazabını» diye, diye canlarını alırken bir görmeliydin.» (58)

Bu yardımların izleri, ashabın savaş sonrası konuşmalarından şöyle belirliyordu : «Hangi müşrik üzerine saldırmış ve kafasını

53. et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, v. 310. h.) Cami'u'l-Beyan an Te'vili'l-Kur'ân, Mısır, 1945, IX/128; İbn Kesir, a.g.e., II/290.
54. Âli İmrân, (3), 123.
55. Âli İmrân, (3), 124.
56. Âli İmrân, (3), 125.
57. el-Enfal, (8), 12.
58. el-Enfal, (8), 50.

uçurmak için kılıcı kaldırmışsam, daha kılıç inmeden önümdeki müşrikin boynunun düştüğünü görüyordum.» (59)

Savaş sonrası konuşulnlardan biri de müşriklerin savaş esnasında sayılarının azalması idi : İbn Mes'ud (R) şöyle demiştir : «savaş esnasında müşrikler azaltıldılar, öyle ki, yanımdaki şahsa : «yetmiş kadar varlar mı ? dedim. O, hayır. «Zannederim yüz kadarlar.» diye cevap verdi. Daha sonra yakaladığımız esirlerden birisine sorduk, sayınız kaç kişi idi ? o, bin civarındaydık dedi.» (60)

Bu olay ve sebebi, âyette şu şekilde açıklanmaktadır : «Hani karşılaştığınız zaman (Allah onları, gözlerinizde az gösteriyor, sizi de (yılmasınlar, üzerlerinize gelsinler diye) onlara az gösteriyordu. Çünkü Alah, işlenmesi gereken emri (kâfirlerin mü'minler karşısında mağlûbiyetini) yerine getirecekti. (Bütün) işler ancak Allah'a döndürülür.» (61)

Savaş başlamadan önce, iştiyâkla beklendiği bir anda yağdırılan yağmur ve mü'minlere sağladığı rahatlığa gelince : «O vakit bir eminlik olsun diye sizi, kendi tarafından bir uyku bürüdü. Sizi tertemiz yapmak, şeytanın vesvesesini sizden gidermek, kalplerinizi (îmân ve ümid ile) rahat etmek ve ayaklarınızı pekiştirmek için gökten üstünüze bir su indiriyordu.» (62)

Âyette zikredilen yağmurun yağdırılmasına sebep teşkil eden olaylar kaynakların ifâdesine göre şu şekilde gelişmişti : Müşriklerin, tamî techizatlı olarak sayılarının çokluğu, kendilerininse hem sayılarının azlığı, hem de silâh ve cephânelerinin azlığı sebebiyle mü'minleri savaş öncesi büyük bir korku kaplamıştı. Âyetin ifâdesiyle «sanki göz göre göre, ölüme sürükleniyorlarmış gibi...» (63) O esnada gelen bir uyku, hepsini birden bürümüş, oldukları yerde, derin bir uykuya dalmışlar. Öyle ki, çoğu, uykunun verdiği rahatlıkla ihtilâm olmuş, gusletmeleri icab ediyordu. Günlerdir yakıcı güneşle kızgın kumlar arasında yol yürümeleri sebebiyle yorgun ve bitkin bir halde idiler. Müşrikler erken geldikleri için bedir kuyusunun başını işgal etmişler, su almaları da imkânsız idi. Günlerdir abdestsizlikleri yetmiyormuş gibi, kendilerini kaplayan uyku-

59. Taberî, Camiu'l-Beyan, IX/132; İbn Kesir, Tefsir, II/293; Celâleyn, Tefsir, I/152.

60. Taberî, a.g.e., X/10; İbn. Kesir, a.g.e., II/315.

61. el-Enfal, (8), 44.

62. el-Enfal, (8), 11.

63. el-Enfal, (8), 6.

nun verdiği rahatlık sonunda bir de gusl etme mecbûriyetinde kalmışlar. Tam zamanını bulan şeytan, yanlarına sokulmuş «Eğer siz, sandığınız gibi hak üzerine olsaydınız, müşrikler suyunbaşında, siz ise, günlerdir susuz, abdestsiz ve de pis olmazdınız...» sözleriyle mü'minlerin itikad ve ümidlerini sarsmaya çalışıyordu. Sıcak kum ise, hem kavurucu, hem de kayganlığı sebebiyle üzerinde hareket edip kolayca savaşılmaya müsâid değildi... Hasılı, nereden bakılırsa bakılsın, mü'minler, bu muhârebede halleri perişan ve gâlibiyet ortamından da tamamen uzak idiler. İşte böyle bir ortamda Allah Teâlâ'nın bir rahmeti olarak yağın yağmur, her şeyi bir anda değiştiriyor ve :

1. Üzerlerindeki korkuyu, tamamen atmış olarak uykudan uyanıyorlar,
2. Havanın ısını düşürüp sıcağın etkisinden kurtarıyor,
3. Abdestsizliklerini giderip vücutlarına büyük bir dinamizm kazandırıyor,
4. Şeytanın vesvesesini bertaraf edip, imân ve ümitlerini yeniliyor.
5. Sıcak ve kaygan kum beton şeklinde sertlik kazanarak savaş esnasında kolaylıkla hareket etme imkânı sağlıyordu. (64)

Yukarıda kayd ettiğimizle beraber kaydedemediğimiz daha nice âyetler, yüce Allah'ın mü'minlere, savaşta bizzat yardımının delilleridirler. Şüphe yok ki bu olaylar, inanan insanlara anlatıldığı zaman kalplerinin imân ve ümitle dolmasına, cesâret ve güvenle düşman üzerine atılmasına sebep teşkil edecek ve bozulması mümkün olmayan büyük bir moral gücü sağlayacaktır.

Buraya kadar anlatmaya çalıştıklarım ve nakledebildiklerim, benim şahsen tesbit edebildiklerim olup Kur'ân-ı Kerim'de verilmek istenilenlerin tamamı değildir. Diğer birçok konuda olduğu gibi askeri konularda da Kur'ândan istifâde etmek istenildiği zaman bu makalenin daha geniş çalışmalara mesned teşkil edebileceğine inanmaktayım. Şüphesiz tevfik Allah'tandır.

64. Taberî, Camiu'l-Beyan, IX/123, vd.; er-Razî, Tefsiru Kebir, XV/125 vd.;

İbn. Kesir, Tefsir, II/286 vd.

65. Geniş bilgi için Bkz. s. 8, 9.